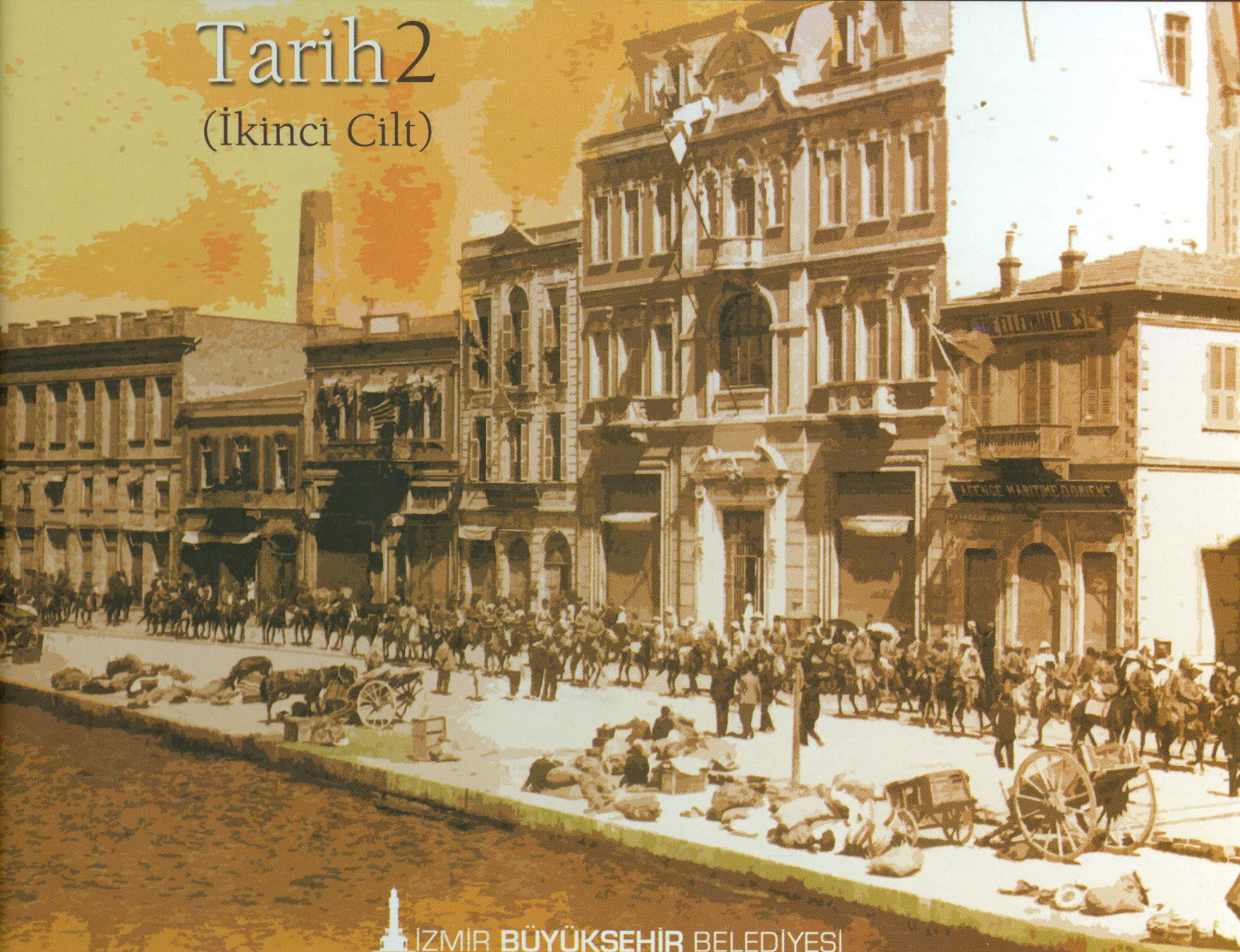

İZMİR

KENT ANSİKLOPEDİSİ

Tarih 2
(İkinci Cilt)

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İZMİR
KENT ANSİKLOPEDİSİ

TARİH / İkinci Cilt

Bu kitap IBB Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi tarafından yayına hazırlanmış olup İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kültür hizmetidir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi
Konak-İZMİR
Tel: 0 232 293 12 00
www.izmir.bel.tr

İZMİR KENT ANSİKLOPEDİSİ TARİH - İKİNCİ CİLT

Genel Yayın Koordinatörü
Dr. Oktay Gökdemir

Cilt Koordinatörleri
Kemal Arı
Fevzi Çakmak

Birinci Baskı: 2013
Baskı Adedi: 200

© İzmir Büyükşehir Belediyesi

Grafik Tasarım-Uygulama Grubu
Servet Kuru
Gülsüm Berdan Eren
Hatice Arcaç

Editöryel Çalışma ve Düzeltme Grubu
Buket Ocak
Ekrem Tükenmez
Onur Eryeşil
APİKAM

ISBN
978-975-18-0147-0

Tüm yazı ve görsel malzemelerin sorumluluğu yazarlara aittir.

Nisan 2013 tarihinde İmaj Basım Yayın Reklamcılık ve Ticaret Ltd. Şti. tesislerinde basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ 15

Yazar: Alev GÖZCÜ

İzmir İktisat Kongresi'ne Vilayetin Seçtiği İstanbul Delegeleri.....	20
İktisat Kongresi'ne Türkiye'nin Diğer Yerlerinden Seçilen Temsilciler	21
Latin Harfleri Sorunu	23
Milli İktisat Düşüncesi	23
“Misak-ı İktisadi Esasları”	24
1. Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları	25
2. Tüccar Grubunun Esasları.....	26
3. Sanayi Grubunun İktisat Esasları.....	27
4. İşçi Grubunun İktisat Esasları	28
Kongre Sonrası.....	28
KAYNAKÇA	30

MÜBADELE ve İZMİR 32

Yazar: Kemal ARI

Mübadale Düşüncesinin Doğuşu	32
Lozan Barış Görüşmeleri ve Mübadale Sorunu	32
Büyük Rum Göçü ve Sonuçları.....	32
Dr. Nansen ve Göçmenler Sorunu.....	34
Ek Protokol.....	36
İzmir'de Nüfus Boşalması ve Sonrasında Ortaya Çıkan Görüntü: Terk Edilmiş Mallar ve Fuzuli İşgaller	37
İzmir'de Hazırlıklar	40
İlk Göçmenler	41
Gelen Göçmenlere Yardım Çalışması.....	42
Değişen Toplumsal Yapı ve Göçmenlerin Malvarlıklarını Saptama Sorunu	42
İzmir'de Göçmenlerin Malvarlığının Saptanması Sorunu	45
İzmir'de Göçmenlerin İskân Edilmesi.....	46
Mübadale Göçmenlerinin İzmir'de Karşılanması	54
Mustafa Necati ve Mübadale.....	55
KAYNAKÇA	57

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE İZMİR'DE İMAR FAALİYETLERİ 60

Yazar: Tülay ALİM BARAN

KAYNAKÇA	70
----------------	----

ATATÜRK DÖNEMİNDE İZMİR'DE TOPLUMSAL ve EKONOMİK YAŞAM 72

Yazar: Bülent DURGUN

Ticaret.....	73
İmar ve İskan	86
Çalışma Koşulları	87
Yaşam Koşulları	90
Sonuç.....	99
KAYNAKÇA.....	100

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA İZMİR LİMANI (1923 – 1929).....104

Yazar: Umut KARABULUT

I- İzmir Limanı'nın Tarihi	104
A- Helenistik Dönemden XIX. Yüzyıla Dek İzmir Limanı	104
B- XIX. Yüzyıldan 1923 Yılına Dek İzmir Limanı	104
C- Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir Limanı (1923-1929).....	105
II- 1923-1929 Yıllarında Türk Dış Ticaret ve Türk Denizcilik Politikası	106
A- 1923-1929 Yıllarında Türk Dış Ticaret Politikası.....	106
B- 1923-1929 Yıllarında Türk Deniz Ticaret Politikası	108
III- 1923-1929 Yıllarında İzmir ve Civarının Dış Ticareti ve Ekonomik Yapısı	108
IV- İzmir Limanı ve İzmir Limanı Yoluyla Gerçekleşen Faaliyetler.....	110
A- İzmir Liman İşletmesi (İLİİTAŞ)	110
B- İzmir Limanı'nın Gemi Taşıt Trafiği	111
C- Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir Limanı Ticareti (1923-1929).....	112
1. 1923-1929 Yıllarında İzmir Limanı Yoluyla Yapılan İthalat	112
2. 1923-1929 Yıllarında İzmir Limanı Yoluyla Yapılan İhracat	113
V- İzmir Limanı'nın İzmir Şehrine ve Civarına Etkileri	114
A- 1923-1929 Yıllarında İzmir Limanı Yoluyla İhrac Edilen Ürünler.....	114
B- Üretim Rekolteleleri	115
C- Üreticilerin ve Tüccarların Yaşadıkları Sorunlar.....	115
D- İhrac Ürünlerinin İşlenmesi.....	117
E- İncir ve Üzüm Bayramları	117
F- İzmir Limanı ve Bölgedeki Demiryollarının İlişkisi	117
1. İzmir-Aydın Demiryolu Hattı	118
2. İzmir-Kasaba Demiryolu Hattı.....	118
G- İzmir Limanının Taşınması Tartışmaları	119
H- Ambar Problemi	120
KAYNAKÇA.....	120

İZMİR FUARI 123

Yazar: Umur SÖNMEZDAĞ

I- Sergiler	123
A- 04 -25 Eylül 1927 İzmir 9 Eylül Sergisi	123
B- 04 - 25 Eylül 1928 İkinci İzmir 9 Eylül Sergisi	123
II- Panayırılar	124
A- 1933 İzmir Milli 9 Eylül Panayırı.....	124
B- 1934 İzmir Beynelmilel 9 Eylül Panayırı	125
C- 1935 İzmir Beynelmilel 9 Eylül Panayırı.....	125
III- Kültürpark Kuruluşu.....	126
IV- Fuarlar	127
6. İzmir Uluslararası Fuarı (1936).....	127
7. İzmir Enternasyonal Fuarı (1937)	127
8. İzmir Enternasyonal Fuarı (1938)	128
9.İzmir Enternasyonal Fuarı (1939)	128
10. İzmir Enternasyonal Fuarı (1940)	128
Dünya Savaşı Yılları (1941 - 1946).....	129
16. İzmir Enternasyonal Fuarı (1947)	129
17. İzmir Enternasyonal Fuarı (1948)	130
18. İzmir Enternasyonal Fuarı(1949)	130
19. ve 28. İzmir Enternasyonal Fuarı (1949-1959)	130
29. ve 38. İzmir Enternasyonal Fuarı (1960-1969)	131
39. ve 48. İzmir Enternasyonal Fuarı (1970-1979)	131
49. ve 58. İzmir Enternasyonal Fuarı (1980-1989)	132
59. ve 68. İzmir Enternasyonal Fuarı (1990-1999)	133
İzmir Enternasyonal Fuarı (2000 ve Sonrası)	133
KAYNAKÇA	133

XVII. YÜZYILDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE İZMİR'DE TİCARİ İŞLETMELER 134

Yazar: Hasan Taner KERİMOĞLU

17. ve 18. yüzyıllarda İzmir'de Ticaret ve Ticari İşletmeler	134
"İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı"nda İzmir'de Ticaret ve Ticari İşletmeler	135
Cumhuriyet İzmir'inde Ticaret ve Ticari İşletmeler.....	138
KAYNAKÇA	140

II. MEŞRUTİYET VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE İZMİR'DE KOOPERATİFÇİLİK.....141

Yazar: Özlem Yıldırım KOCABAŞ

KAYNAKÇA	147
----------------	-----

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA İZMİR'DE AŞAR'IN KALDIRILMASI ve İZMİR'E ETKİLERİ	148
Yazar: Kenan KIRKPINAR	
KAYNAKÇA	154
CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA KÖYCÜLÜK ÇALIŞMALARI ve İZMİR'DE KURULAN ÖRNEK KÖYLER	155
Yazar: Türkan BAŞYİĞİT	
Örnek Köylerin İzmir'de Uygulanışı	158
Sonuç	162
KAYNAKÇA	163
CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA SİYASAL YAŞAMIN İZMİR'E YANSIMALARI	165
Yazar: Alev GÖZCÜ	
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	165
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Kamuoyu	166
Serbest Cumhuriyet Fırkası'na Giden Süreç	167
Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Programı	170
Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Basın	172
Fethi Bey'in İzmir Seyahati	172
1930 Belediye Seçimleri Etrafında İktidar - Muhalefet Çekişmesi	175
CHF ve SCF'nin Seçim Söylemleri	175
Seçim Sürecinde İktidarın SCF'lilere Bakışı	179
Belediye Seçim Sonuçları	180
SCF'nin Kapanması	181
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na	184
KAYNAKÇA	186
İZMİR SUİKASTI ve YARGILAMALAR	189
Yazar: Kemal ARI	
Yurt Gezisi ve İzmir	189
Olayın Ortaya Çıkışı ve Tutuklamalar	190
Gazi Suikast Haberini Nasıl Karşıladi?	191
Gazi İzmir'de	192
Mustafa Kemal'in Suikast Sonrası Mesajı	194
Olaya Karışan Kişilere İlişkin Kimi Saptamalar	196
İstiklal Mahkemesi Devrede	197
İzmir ve Yargılamalar	199
Başvekil İsmet Paşa'nın 23 Haziran Günlü Açıklaması	199
Karar	201
KAYNAKÇA	203

MENEMEN OLAYI 205

Yazar: Kemal ARI

Menemen Olayı Öncesinde Genel Durum	205
Menemen ve Olayların Gelişimi	206
Toplumsal ve Ekonomik Nedenler	206
Dinsel Nedenler	207
Çok Partili Düzene Geçme Denemesi ve Serbest Cumhuriyet Fırkası	208
Kubilya Kanları İçinde	209
Olaydaki Bağlantılar	212
Yargılamalar ve Sonrası	213
KAYNAKÇA	214

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE İZMİR'DE KÜLTÜR ETKİNLİKLERİ.....215

Yazar: Mithat K. VURAL

Türk Ocakları	215
Halkevleri	218
KAYNAKÇA	223

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İZMİR'DE EĞİTİM.....224

Yazar: Mithat K. VURAL

KAYNAKÇA	233
----------------	-----

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İZMİR'DE ALTYAPI 234

Yazar: Sadık KURT

Giriş.....	234
A- Osmanlıdan Cumhuriyet'e İzmir'de Altyapısal (Kamusal) Yatırımlar / Hizmetler.....	234
1. Demiryolu Ulaşımı / Banliyö Trenleri	234
2. Deniz Ulaşımı / Vapurlar / İzmir Hamidiye Vapur Şirketi / İzmir Körfez Vapurları Şirketi (1883-1918)	236
3. Atlı Tramvaylar	237
a) Rıhtım (Kordon) Tramvayları (1880-1935)	237
b) Göztepe Tramvayları (1885-1928).....	238
c) Karşıyaka Tramvayları (1906-47)	238
4. Cadde ve Bulvarlar	239
5. Havagazı Aydınlatması / İzmir Havagazı Şirketi (Kumpanyası) (1862-1935)	239
6. Su Sağlama Hizmetleri / İzmir Suları Osmanlı (Türk) Anonim Şirketi (1895-1944).....	240
B- Cumhuriyet Dönemi İzmir'i'nde Altyapı Yatırımları / Hizmetleri	242
1. Körfez Vapurları.....	242
a) İzmir Körfez Vapurları Şirketi / Uşakizade Muammer Bey Dönemi (1923-25).....	242

b) İzmir Körfez Vapurları İdaresi (1925-34).....	243
2. Elektrik Aydınlatması ve Elektrikli Tramvaylar / İzmir Tramvay Ve Elektrik Türk Anonim Şirketi.....	244
a) Elektrikli Tramvaylar	244
b) Elektrik Aydınlatması	245
3. İzmir Mezbahası / İzmir Mezbahası Türk Anonim Şirketi (1926-1937).....	247
4. İzmir Telefonları / İzmir ve Cıvarı Telefon Türk Anonim Şirketi (1927-1938).....	249
Sonuç.....	252
KAYNAKÇA.....	253
İZMİR'DE DOĞAL AFETLER.....	256
Yazar: Melih TINAL	
KAYNAKÇA	266
CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA İZMİR SİYASETİNDE KADIN	267
Yazar: Leyla KIRKPINAR	
Eski Türk Topluluklarında Kadına Bıçılan Rol	267
Türkiye Açısından Durum Nedir?	272
Osmanlı Devleti'nde Kadın Örgütlenmelerine Kısa Bir Bakış	273
Milli Mücadele İçinde Türk Kadınının Rolü	276
Cumhuriyet Dönemi Kadın Örgütlenmeleri ve İzmir	277
Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi: 1930 Yılı Belediye Seçimleri ve İzmir	278
KAYNAKÇA.....	281
II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İZMİR ve MİLLİ KORUNMA KANUNU	282
Yazar: Taner BULUT	
II. Dünya Savaşı Başlarken İzmir'de Sosyo-Ekonomik Yaşam	282
Milli Korunma Kanunu'nun Hazırlanma Nedenleri, Kanunlaşma Süreci ve İçeriği	284
Kanun'un Uygulanmaya Başlaması: Genel Hazırlıklar ve Teşkilatlanma.....	287
M. K. K.'nin İzmir'de Uygulanması ve Sonuçlar	289
KAYNAKÇA.....	293
SAVAŞ, VARLIK VERGİSİ ve İZMİR	295
Yazar: Taner BULUT	
Savaşın Başında Türkiye.....	296
Savaş Ekonomisi ve Alınan Tedbirler	297
Varlık Vergisi Kanunu, Gerekçesi, Hükümleri ve Uygulanması	299
İzmir, Varlık Vergisi ve Sonuçlar	303
KAYNAKÇA.....	307

TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ	309
Yazar: Müslime GÜNEŞ	
Toprak Mahsulleri Vergisi	310
İzmir'deki Uygulamalar	312
KAYNAKÇA	313
II. DÜNYA SAVAŞINDA İZMİR'DE GÜNDELİK YAŞAM	314
Yazar: Müslime GÜNEŞ	
Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve İzmir'de İaşe Sorunu	315
Hayat Pahallığı	315
Savaşın Yarattığı Toplumsal Sorunlar	316
KAYNAKÇA	318
ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ ve İZMİR (1946-1950)	319
Yazar: Fevzi ÇAKMAK	
Muhalefetin Ülke İçinde Örgütlenişi ve İzmir	321
1946 Yılında Gerçekleşen Yerel ve Genel Seçimlerin İzmir'e Yansımaları	323
1946 Seçimleri Sonrası İzmir'de Siyasi Hayat	331
Partilerin İzmir İli İçindeki Siyasi Faaliyetleri	333
14 Mayıs 1950 Seçimleri ve İzmir	335
KAYNAKÇA	340
DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDA İZMİR (1950-1960)	342
Yazar: Fevzi ÇAKMAK	
Demokrat Parti'nin Yerel Yönetimleri Devralması	342
1950 yılında Gerçekleştirilen Yerel Seçimler	343
İktidar-Muhalefet İlişkilerinin İzmir'e Olan Yansımaları	345
İzmir'de Sosyal Hayat: Göçler, Kentleşme ve NATO	347
İzmir'de Demokrat Parti'nin Siyasi Nüfuzunu Artırması:	
1951 Yılı Ara Seçimleri ve 1954 Yılı Genel Seçimler	350
İzmir Liman Grevi	354
6-7 Eylül Olayları ve İzmir	355
Demokrat Parti İktidarında Başlayan Zayıflamanın İzmir'e Yansımaları	
1955 Yılı Yerel Seçimleri	360
1957 Yılı Genel Seçimleri ve İzmir	362
Demokrat Parti İktidarının Sonlarına Doğru	366
Demokrat Parti İktidarı Adına Sonun Başlangıcı: Tahkikat Komisyonu	368
KAYNAKÇA	370

27 MAYIS'TAN 12 EYLÜL'E İZMİR 372

Yazar: Fevzi ÇAKMAK

1961 Anayasa Referandumunu ve İzmir	375
15 Ekim 1961 Senatör ve Milletvekili Seçimleri	377
17 Kasım 1963 Mahalli İdare Seçimleri	381
10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimleri	385
1968 Yılı Yerel Seçimleri ve İzmir	389
12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçimleri	394
12 Mart Muhtırası'na Doğru İzmir	396
14 Ekim 1973 Milletvekili Genel ve Kısmi Senato Seçimleri	399
9 Aralık 1973 Mahalli Seçimleri	403
1973 Seçimleri Ardından Ülke Siyaseti ve İzmir	406
5 Haziran 1977 Milletvekili ve Kısmi Senato Seçimleri	407
11 Aralık 1977 Yerel Seçimleri ve İzmir	412
12 Eylül Askeri Müdahalesi'ne Doğru	415
KAYNAKÇA	416

12 EYLÜL'DEN 2000'LERE İZMİR'DE SİYASAL TERCİHLER.....417

Yazar: Alev GÖZCÜ

1983 Yılı Milletvekili Genel Seçimleri	417
1986 Ara Seçimleri.....	421
29 Kasım 1987 Genel Seçimleri	422
1987 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları	423
1987 Yılı Türkiye Geneli Seçim Sonuçları	424
20 Ekim 1991 Genel Seçimleri.....	426
24 Aralık 1995 Genel Seçimleri	429
18 Nisan 1999 Genel Seçimleri	435
3 Kasım 2002 Genel Seçimleri	439
1983-2002 Arasında Türkiye ve İzmir'de Belediye Seçimlerine Kısa Bir Bakış	445
KAYNAKÇA	451

DİZİN.....452

MENEMEN OLAYI

Kemal ARI

Cumhuriyet Tarihinin en önemli olaylarından biri de tarihe "Menemen Olayı" olarak geçen gerici ayaklanmadır. Olayın çeşitli nedenleri olmakla birlikte, en temel neden, dönemin ekonomik zorlukları altında bunalan yöre halkını, henüz ilke ve değerleriyle henüz yerleşmeye başlayan Cumhuriyet rejimine başkaldırmayı amaçlayan kışkırtmadır.

Mustafa Fehmi Kubilay

O dönemde Cumhuriyet devrimi en hareketli günlerini yaşamış ve bu devrim girişimleri sonunda, toplum ve siyasi yapı, büyük ölçüde devrimin ilkeleri doğrultusunda yeni amaçlara dönük olarak büyük bir dönüşüm yaşamıştı. Dönüşümü içine sindiremeyen çevreler için Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısına, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kendi yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar'a kurdurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, Cumhuriyet karşıtı kesimler için Cumhuriyet Halk Fırkası karşısında bir

umut olmuştu. Özellikle 1925 yılında patlak veren Şeyh Said Ayaklanmasını bastırabilmek için kabul edilen 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu yakın tarihlerde (1929) kaldırılmış ve bu yasanın kaldırılması, irticai ayaklanmayı kendisine amaç edinmiş kesimler için rahat bir ortam yaratmıştı. Bu kesim, devrimlere karşı siyasi bir duruş sergileyebilmek için Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu kendileri için önemli bir fırsat olarak gördüler.

Bu yeni parti, çok partili siyasal yaşama geçmek için oluşturulmuş bir partiydi. Mustafa Kemal Paşa bu siyasal açılımı, o günün ekonomik sıkıntıları aşmak için çok gerekli bir demokrasi girişimi olarak görmüştü. Ancak henüz yeterince gelişmemiş siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı; çok partili siyasal yaşamın varlığını sürdürecektir ortamı yaratmak için yeterli olmadı. Sonunda Atatürk'ün isteği doğrultusunda, Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisini lağvetti. Ortam, siyasi bir gerilim içindeyken cumhuriyet karşıtı kesimler, son bir umut ile tarihte "Menemen Olayı" diye anılacak bir eylemi uygulamaya koydular. 23 Aralık 1923 günü Menemen'de, Cumhuriyet rejimine karşı, şeriatçı bir ayaklanmayla kanlı

bir olayı sahneye koyarak halkı kışkırttılar. Bununla yetinmeyerek ilk kez müdahale etmek için olay yerine gelmiş olan Kubilay'ın başını gövdesinden ayırarak, acımasız biçimde şehit ettiler. Bu olayı, Türk Devrimi'ne karşı bir başkaldırı olarak gören Cumhuriyet Hükümeti derhal olaya el koydu. Bölgede sıkıyönetim ilan edildi. Olaya adı karışanlar yakalanarak, Sıkıyönetim Mahkemelerinde yargılandılar.

Menemen Olayı Öncesinde Genel Durum

Menemen olayı, gerek içerik ve gerekse ortaya çıkış şekli bakımından gerçekten ürküntü verici özellikler taşır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ortaya çıkışı açısından değerlendirince de hem cumhuriyetin ne güçlüklerle kurulduğuna ilişkin son derece önemli dersler çıkarma olanağı sağlar hem de dinsel yozlaşmanın uç noktalara gitmesi durumunda, ne derece kötü sonuçlar doğuracağına ipuçlarını verir. Ancak önemli olan soru, bu olayın ortaya çıkmasını sağlayan süreç nasıl oluşmuş; siyasal dönüşüm nasıl bir çizgi izlemiştir de bir "cinnet" olarak nitelendirilecek böylesine bir olay gerçekleşebilmiştir?

Türkiye Cumhuriyeti, artık yaşama şansı kalmayan ve emperyalizm tarafından yıkılan Osmanlı Devleti'nin külleri üzerinde filizlenip boy verdi. Osmanlı Devleti'ni yıkımın eşğine getiren; yalnız sömürgeci dünyanın el koyuculuğu değil aynı zamanda yüzyıllar içinde; 18. yüzyılda Aydınlanma, 19. yüzyılda Sanayi devrimini yaşayamamış oluşu; kendisini pozitif bilimlerin dışında, mistik bir yaşam anlayışına bırakmasıydı. Devlet, gittikçe teokratik bir nitelik kazanıyordu. Tanzimat'tan sonra (1839) başlayan batılılaşma hareketleri, ülkenin sorunlarına doğru bir tanı koyamamış uygulanan kurtuluş reçeteleri de çözüm getirememişti. Batı'da özellikle 19. yüzyılda kabaran vahşi kapitalizm, kendi sermaye ve sanayisi için Osmanlı topraklarını doğal bir yayılma alanı olarak görüyordu. Böylece çağdaş dünya koşullarına kendini yeterince uyarlayamamış Osmanlı Devleti, sömürgeci kiskacın pençesinde yavaş yavaş yıkılmanın eşğine geldi. Batılılaşma çabaları sonuç vermedi. Ülkede gerçek bir burjuvazi ve sermaye sınıfı oluşturulamadı. Teknikte ve teknolojiye geri bir toplumsal yapı ile kendini bir türlü çağdaş gelişmeye uyarlayamamış siyasal yapı, onca reform çabalarına karşın, batı emperyalizminin yayılmasına set vurulamadı.

Osmanlı Devleti'nde, çok önceden verilmeye başlamış kapitülasyonlar ve diğer ayrıcalıklar, giderek onun aleyhine sonuçlar vererek, artık bu yüzyıllarda bir ahtapotun kolları gibi yok olmanın eşğine doğru onu bütün gücüyle çekti. Gücsüz Osmanlı Devleti'nin üzerinde her türlü emperyalist oyunlar oynanırken, ondan arta kalacak mirasın paylaşılması kavgalarının sonu gelmedi. Toprak yitiren, kendini yenileyemeyen Osmanlı Devleti, artık 1914'te Birinci Dünya

Savaşı'nın sonunda kendisini parçalanmaktan kurtaramadı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile artık kaçınılmaz bir işgal süreci ve yıkılış ile karşı karşıya kaldı. Bu süreçte özellikle Anadolu'da İtilaf Devletleri tarafından gerçekleştirilen işgallere karşı önce direnen ve sonrasında da eylemli olarak ülkesini kurtarmak için karşı atağa geçerek Türk Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren Mustafa Kemal ve kadrosu, bu mücadelenin sonunda 9 Eylül 1922'de Yunanlılar karşısında büyük bir zafer kazandılar. Bu zaferin ardından Avrupalı Devletlere imzalattıkları 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile de Yeni Türkiye Devleti'ni tüm dünyaya kabul ettirdiler ve böylece Osmanlı Devleti artık tarihe karışmış oldu.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra; ağırlaşan ekonomik ve toplumsal sorunlar, yer altına çekilmiş radikal dinci akımları beslemekten de geri durmadı. Siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıda ağırlaşan sorunlar ortaya çıktıkça ve halk katmanlarında değişik huzursuzluklar kendini gösterdikçe yer altına inmiş bu radikal eğilimler, yeni devleti ve onun dayandığı temel felsefeyi yok etmek için fırsat kolluyordu. Sonuçta dinsel kutsal duyguların kışkırtılmasıyla büyük bir halk ayaklanması gerçekleştirilebilir ve laik cumhuriyet düzeni yıkılarak, yerine dinsel yasalarla yönetilen bir şeriat düzenine yeniden geçilebilir diye umuluyordu.

Menemen ve Olayların Gelişimi

1930 yılının 23 Aralıkta düşünülen bu oyun için, İzmir'e bağlı bir kaza olan Menemen seçilmişti. O tarihlerde küçük bir kasaba görünümünde olan Menemen, hemen bütün Anadolu kasabalarında görülen geri bir ekonomik yaşam kendini gösteriyordu. Cumhuriyet kurumları henüz kuruluyor; yasalar daha yeni yeni uygulamaya konuluyordu. Siyasal, toplumsal ve kültürel yenilikler henüz daha yeni yeni filizleniyor; genç kuşaklara cumhuriyetin ve onu oluşturan aydınlanmanın değerleri yeni yeni veriliyordu. Bu gelişmelere karşı geçmiş yüzlerce yılın etkisiyle oluşturulmuş tutucu ve gerici akımların ortaya dökülmesi için Cumhuriyet düşüncesine karşı odaklar, bir bunalım ortamının oluşmasını bekliyordular.

Bu fırsatın, 1930'da yaşanan ağır ekonomik koşullarla birlikte geldiği düşünülmekteydi. Gelişmemiş bir ekonomik düzende, kol gücüne ve ağırlıklı olarak tarımsal iş kollarına göre düzenlenmiş ekonomik yaşam dünya fiyatlarında görülen büyük düşüşle ve çöken borsa hareketleriyle birlikte alt üst olmuştu. Yaşanan genel sıkıntılardan bu küçük kasaba da ister istemez payını almaktaydı. 1920 yılında, Yunan işgali döneminde belediye olmuş Menemen, İzmir'e 30 km yakın mesafede ortalama olarak 10 bin nüfuslu bir beldeydi. Halk, geçimini büyük ölçüde henüz modern

işletme yöntemlerine kavuşmamış tarımsal üretimle sağlanmaktaydı. Tarımın yanı sıra hayvancılık, küçük el sanatları, testicilik ve çömlekçilik, semercilik, nalbantlık; at arabası üretimi ile tamircilik gibi iş kolları vardı. Bunların yanısıra ayakkabı üretimi ve kalaycılık da vardı. Tarımsal üretimde, zaman içinde üzüm ve zeytin üretimi ağırlıklı bir yer almaya başladı. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise Menemen'de üzümçülük, tarımsal faaliyetler arasında en önemli yere sahip oldu. Zeytin ve buğday üretimi de üzümünden sonra gelen diğer önemli etkinliklerdi; ayrıca sebze ve meyve üretimi de yoğun olarak yapılmaktaydı.

Toplumsal ve Ekonomik Nedenler

Kurtuluş Mücadelesi ve sonrasında gerçekleşen devrimler, Osmanlı'dan kalan yapı üzerinde oldukça büyük değişiklikler gerçekleştirdi. Osmanlı Devleti eğitim, hukuk, ekonomi gibi alanların yanında toplumsal olarak da çağın gerisinde kalmış durumdaydı. Türk Devrimi de öncelikle bu alanlara yönelerek kısa zamanda köklü devrimlere girişti. Ancak toplumsal yapı, henüz bu devrimleri kavrayabilecek eğitim seviyesinde ve anlayışta değildi. Bundan dolayı devrimler, özellikle İslam dininin toplumsal kurallarına göre biçimlenmiş geleneksel toplum tabakalarında hemen kabul edilmemekle birlikte bir süre sonra dirençle de karşılaştı. Bu direnci örgütleyen en önemli yapı ise 'Tarikat' olarak adlandırılan din temelli örgütlerdi. Öyle ki bu yapı, Osmanlı'nın "Batılılaşma" eğilimine de yine aynı kaygılarla karşı direnmiş ve Osmanlı yıkıldıktan sonra da Yeni Türkiye Devleti'ndeki uzantıları da aynı amaçla hareket etmişlerdir. Özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra şeriata dayalı rejim taleplerini dile getirmişlerdir. 'Şapka' ya da 'Kılık-Kıyafet Devrimi'nin ardından dinsel kıyafetleri propaganda aracı olarak kullanmışlardır.

'Menemen Olayı'da yine toplumun alt kesimine mensup, eğitim yönünden zayıf ya da hiç eğitim görmemiş, ekonomik olarak da oldukça yoksul kimseler tarafından desteklenmiştir. Gerçekte, olayın elebaşları Menemen'den değil, Menemen dışından bu beldeye gelerek, halkın dinsel duygularını istismar ederek, onları dinsel bir kışkırtma ile Cumhuriyet düzenine karşı isyana yönlendirmek istemişlerdi. Olayı gerçekleştirenler de yine dinsel söylemleri ve araçları halkı kışkırtıcı bir araç olarak kullanmışlar ve halkı 'Öteki Dünya'daki mutluluğa erişmek için din uğruna doğru bir iş yaptıklarına inandırmışlardır. Çünkü dönemin koşullarına ve ekonomik yapısına bakılacak olursa, halk oldukça yoksul ve özellikle 1930'larda artmış vergilerden dolayı umutsuz bir haldeydi. Hemen bütün dünyayı etkisi altına alan bir ekonomik bunalım yaşanmaktaydı ve bu bunalım, Türkiye'yi de olumsuz etkilemişti. Yine bu dönemde Türkiye, gelişimin kaçınılmaz araçlarından biri olarak gördüğü

demiryolu projesine ağırlık vermiş, bunun da yükü yine halka binmiş durumdaydı. Halkın en önemli etkinliği olan çiftçilik ise dış satımın değerinin ve miktarının azalmasından dolayı oldukça büyük bir kayba uğramıştı. Batı Anadolu ve özellikle İzmir, ticaretin en fazla yapıldığı yerlerin başında gelmesi nedeniyle, bu ekonomik olumsuzluklardan da en çok etkilenen yerdi.

Bu ekonomik olumsuzlukların yanında devrimleri gerçekleştiren hükümet de halktan gittikçe kopmaktaydı. Böylece hükümet ile halk karşı karşıya kalmış ve hükümet, bütün olumsuzluklardan sorumlu tutulmaya başlandı. Hükümetin gerçekleştirdiği devrimler de halk tarafından “Dinden kopuş” olarak nitelendirildi.

Dinsel Nedenler

Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik, toplumsal ya da kültürel olsun, her açıdan Osmanlı mirası üzerine kurulmuş ve Osmanlı'nın toplumsal yapısını devralmıştır. Osmanlı toplum yapısı da genel olarak dine dayanan bir özellik göstermekteydi. Osmanlı'nın hâkim olduğu topraklardan asil egemenlik alanı olan Anadolu, büyük oranda İslamiyet'e göre şekillenmiş bir toplumsal yapı göstermekteydi. Türkiye Cumhuriyeti ise laiklik ilkesini benimsedi ve bu çerçevede toplumsal ve siyasi alanda dinin etkisini olabildiğince en aza indirmeyi hedefledi. Bunun en önemli adımı olarak 3 Mart 1924'te, Osmanlı'dan kalan dinsel bir kurum olarak 'Halifelik' makamı kaldırıldı. Yine aynı tarihte çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile de dinsel eğitime son verilerek eğitim-öğretimde birlik sağlandı, karma eğitim sistemine geçildi. 'Şeriye ve Evkaf Vekâleti'de kaldırılarak Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu. Laikleşme sürecinin en önemli adımlarında biri olarak da 30 Kasım 1925'te dinsel bir kurum olan ve artık içindeki çağın evrensel gerçekliklerine ait olmayan örgütlenmeler olarak 'Tekke ve Zaviyeler' kapatıldı. Böylece tarikatların varlığına son verilmek istendi. Ancak bu yapıyı sürdürmek kaygısında olan ve dahası bu yapıdan beslenen kesimler, bu durumdan hiç de hoşnut olmadılar. Öyle ki bu kesimin başında bulunanlar Seyyidlik, Şeyhlik ya da Dervişlik iddiaları ile halkı maddi ve manevi olarak sömürmekteydiler. Kapatılmalarına karşın gizlice faaliyetlerini sürdüren tekkeler aracılığıyla bu kesimler, yine de varlıklarını öyle ya da böyle sürdürmeye devam ettiler. Osmanlı döneminde olduğu gibi Yeni Türkiye, özellikle Batı'ya özgü yeniliklerin benimsenmesine karşı çıkan bu oluşumlar, devrimlere karşı düşmanlık beslemeye ve yapılanmaya başladılar. Dönemin ekonomik olumsuzlukları ile birlikte iktidara karşı olumsuz duruş sergilemeye başlayan halk da dini söylemleri propaganda haline getiren bu

türlü duruşlara eğilim göstermeye başladı. Özellikle Menemen Olayı'nda, Osmanlı'dan kalan bu dinsel yapının etkinliği göze çarpmaktadır. Öyle ki söylemleri, Cumhuriyetin yıkılacağı, iktidardakilerin öldürüleceği ve bir Şeriat Devleti'nin kurulacağı yönünde olmuştur. Menemen Olayı'nda etkili olan tarikat da Nakşibendi Tarikatı'dır.

“Yol” anlamına gelen “Tarikat” kelimesi, ‘İslam Tasavvufu’nda yaratıcıya yakınlaşmaya yönelik öğretilerin benimsenmesini ve ona uygun yaşanmasını ifade eder. Abbasi Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemde ortaya çıkmaya başlayan tarikatlar, özellikle Osmanlı Devleti döneminde birer şube gibi çalışan tekkeler aracılığıyla Anadolu'da gittikçe yayıldı. Nakşibendi Tarikatı da Muhammed Bahaddin tarafından 14. yüzyılda kurulmuştur. “Nakşibendi” kelimesi Farsça “nakış yapan” anlamına gelmektedir. İman ile ilgili olarak yaratıcıya yönelik sevgiyi kalbe işlediği düşüncesiyle tarikata bu isim verilmiştir. Tarikat sünni bir tarikattı ve şeriata bağlıydı. Özellikle şeyh ile müritleri arasında bir hiyerarşi ve disiplin söz konusuydu. Siyasi ve kültürel olaylara da doğrudan tavır alan bir özelliği vardı. Tarikatın en çarpıcı özelliği ise tarikat mensuplarının şeyhlerine olan sorgusuz itaatlerini yerine getiren bağlılıklarıdır. Tarikatın üyeleri şeyhi sorgulamadıkları gibi şeyhlerine hizmet ve kesin bir biçimde itaat ederler. Bu çerçevede kesinlikle bireysellikten uzak bir insan görüntüsüne sahip olan tarikat üyelerinin yaşam tarzı, laik olmaktan uzaktır. Bununla birlikte İslam dünyasındaki en güçlü dinsel-siyasal örgütlenmedir. Osmanlılar döneminde de Osmanlı iktidarı ile oldukça iyi ilişkiler içerisinde olmuşlar ve yine Osmanlı ülkesinde olabildiğince yayılmışlardır.

Yeni Türkiye Devleti'nin kurulmasının ardından önce saltanatın ve sonra da halifelikğin kaldırılması, bu tarikatı da hoşnut etmedi. Batılı anlamda laik devrimlerin gerçekleştirilmesi hiç de laik bir örgütlenmeye sahip olmayan ve insan profili olarak da birey olmaktan uzak yani laik olmayan bir insan algısına sahip olan bu tarikatın tepkisine neden oldu. Özellikle tekke ve zaviyelerin kapatılması, en çok tekkeye sahip olan tarikat olarak Nakşibendileri, hükümetle karşı karşıya getirdi. Şeyh Said ayaklanmasını çıkaran Şeyh Said de, bir din devleti kurmak amacıyla ayaklanmıştı ve yine Nakşibendi tarikatına bağlı bir şeyhti. Bu ayaklanmanın bastırılmasının ardından kabul edilen 'Tahrir-i Sükûn' kanununa rağmen Nakşibendiler, Menemen Olayı'nı gerçekleştiren isyanı çıkarmakta etkili olmuşlardır. Menemen Olayı'ndaki isyanın bastırılmasından sonra yapılan sorgulamalar ve araştırmalar da, bu isyanı gerçekleştirenlerin Nakşibendi Tarikatı lideri Şeyh Esad Efendi ile birlikte tarikatın ileri gelenleri olduğunu ve müritlerinin doğrudan ondan emir aldıklarını ortaya koydu.

Çok Partili Düzene Geçme Denemesi ve Serbest Cumhuriyet Fırkası

1930 yılına gelindiğinde, özellikle Dünya Ekonomik Bunalımının neden olduğu olumsuz ekonomik koşullar, beraberinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın başarısız ekonomi politikaları halkın tepkisini çekmiş durumdaydı. Buna karşın Cumhuriyet Halk Fırkası, iktidarda gittikçe güçlenen ve sorgulanamayan bir anlayış sergiliyordu. İşte tüm bu olumsuzluklar karşısında Mustafa Kemal, iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın katı ve başarısız olduğu kanısı ile iktidar partisini denetleyecek yeni bir siyasi oluşumun gerçekleşmesine karar verdi. Öyle ki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın iktidardaki otoriter ve muhalefete yer vermeyen yapısı, eylemlerinin denetlenmemesine ve kontrol edilmesine neden olmaktaydı. Böylece Devletçi bir ekonomik anlayışa sahip Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısında liberal bir partinin kurulması gerekmektedir. Çok partili bir düzene geçiş sağlanmalıydı.

1930 yılına gelindiğinde, o zamana kadar iktidarda tek başına bulunan ve ülkenin siyasetine tek başına hâkim olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın karşısına Serbest Cumhuriyet Fırkası çıktı.

Cumhuriyet Halk Fırkası, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren kadro tarafından kurulmuş ve en büyük desteğini asker, bürokrat, aydın ve eşraf kesiminden almıştı. Dolayısı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde en çok etkili olan kesimler de onlardı ve çağdaşlaşma sürecinin de itici gücü konumundaydılar. Yine de ekonomik çarpıklıkların yanında, özellikle Doğu bölgelerinde ayaklanmalar istikrarı bozan başlıca etkenlerdi. Her şeye rağmen rejimi Cumhuriyet olan Türkiye Devleti, uygulamada hiç de öyle değildi. Diğer yandan, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın iktidarına yönelik muhalefet bastırıldıkça ve söz hakkı bulamadıkça, en sonunda bir yerden patlak verebilirdi. Bunun karşısında ise gerçekleştirilen devrimlerin de korunması gerekiyordu. Bütün bunların yanında Türkiye'de demokrasinin uygulanmayışı eleştirilere neden oluyordu. Böylece Mustafa Kemal, Fransız elçisi olarak görev yapan Ali Fethi Bey'e Cumhuriyet Halk Fırkası'na muhalefet yapacak yeni bir parti kurmayı amaçladığını bildiren bir mektup yolladı. Ali Fethi Bey de Mustafa Kemal'in isteğiyle 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Serbest Cumhuriyet Fırkası, iktidarı hedefleyen bir parti olarak kurulmadı ancak partinin süreç içerisinde gitgide gelişerek normal bir parti haline gelmesi amaçlanıyordu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası gibi Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik esaslarına bağlı bir program hazırladı. Devletçilikten daha çok liberalizme ağırlık veriyordu. Partinin asıl etkinliği, ekonomik konularda

başarı elde edemeyen Cumhuriyet Halk Fırkası'nı eleştirerek muhalefet görevini yerine getirmektir. Partinin bu özelliği, Cumhuriyet Halk Fırkası'na muhalif kesimleri etrafında toplamaya başladı. Bunun en çarpıcı örneği Ali Fethi Bey'in İzmir gezisinde görüldü. Özellikle 'Nakşibendi Tarikatı' gibi İslami çevreler Cumhuriyet Halk Fırkası aleyhine propaganda yaptı. 5 Eylül 1930'a gelindiğinde Anadolu gazetesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yönelik bir takım eleştiriler yer aldı ve buna tepki olarak toplana halk Cumhuriyet Halk Fırkası İl Başkanlığı önünde protesto gösterisi düzenledi. Ardından Anadolu gazetesine ait matbaa basıldı ve polislin ateş açması sonucunda bir öğrenci vurularak öldü ve yaralananlar oldu. Özellikle bunlara ek olarak 300 kişi de tutuklandı. Olayın ertesi günü de liman işçileri grev kararı alarak, uygulamaya başladılar; bazı işçiler de Ali Fethi Bey'in kaldığı otelin önüne gelerek Ali Fethi Bey'e tezahüratlarda bulundular. Özellikle İslami çevreler, kurulan yeni partinin, devrimlere son vereceğini, hatta kaldıracağını umut etmekteydiler ve İzmir'deki olaylar da bu yönde cereyan etmekteydi.

İzmir'de yaşanan olaylar sonucunda Kazım Özalp, Mustafa Kemal'in emriyle İzmir'e gelerek olayları araştırmaya başladı. Yaptığı incelemede hükümete, Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve özellikle İsmet Paşa'ya yönelik yapılan gösterileri tespit etti. Halk, hükümet kuvvetlerine karşı gelmiş; Halk Fırkası'nın merkezine saldırmış ve İsmet Paşa'nın resimlerini duvarlardan indirmişti. İzmir'in ardından Ali Fethi Bey Balıkesir'e gitmiş ve orada da benzer gösteriler yaşanmıştı. Gerçekleştirilen eylemlerde ise din propagandasının yapılması göze çarpiyordu.

Özellikle İzmir'de yaşanan olaylar, iktidar partisinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yönelik bir hoşnutsuzluğun doğmasına neden oldu. Ali Fethi Bey, her ne kadar Mustafa Kemal'e ve devrimlerine bağlı idiyse de iktidar partisine yönelik eleştirileri ne olursa olsun; partisi, iktidara yönelik farklı çevrelerde oluşan nefretin ve kızgınlıkların merkezi haline geldi.

Yine de bu olayların hemen ardından, Ekim ayında gerçekleştirilen yerel seçimlere Cumhuriyet Halk Fırkası ile birlikte Serbest Cumhuriyet Fırkası da katıldı ve önemli bir başarı kazandı. Seçimlere katılım oranının düşük olmasına rağmen Serbest Cumhuriyet Fırkası 502 belediyeden, çoğunluğu Batı Anadolu'da yer alan ve aralarında Menemen'in de bulunduğu 30 kadar ilçe merkezini kazandı. İl olarak da Samsun'u aldı. Böylece yaklaşan genel seçimlerde, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın iktidarı kaybetmesi olasılığı kendini göstermeye başladı. Böylece Mustafa Kemal, her iki partiden kendisinin tespit edeceği milletvekili adayları ile kurulacak olan "Milli Blok" hükümetine Cumhuriyet Halk Fırkası çok ciddi bir tepki gösterdi ve bu fikirden vazgeçildi.

Ali Fethi Bey de TBMM'nde, gerçekleştirilen belediye seçimlerinde gerçekleştirilen fesatlar ve müdahaleler ile ilgili Dâhiliye Nazırı Şükrü Kaya Bey'e bir gensoru verdi. Fakat yapılan uzun tartışmalardan sonra Şükrü Kaya Bey, güvenoyu almayı başardı. Bütün bu olumsuzluklar karşısında Ali Fethi Bey de 17 Kasım 1930 tarihinde partisini feshettiğini açıkladı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili yaşama geçiş denemesinin ikincisi olmuştur. Kapatılmasından bir ay sonra meydana gelen Menemen Olayı da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın sürdürdüğü propaganda ile ilişkilendirilmektedir. Öyle ki özellikle Takrir-i Sükûn Kanunu'nun da verdiği yetki ile iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası, ülkenin tek egemen gücü haline gelmişti ve gerçekleştirdiği politikaları herhangi bir denetime tabi olmadığı gibi eleştirilemiyordu da.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile birlikte, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın politikalarından rahatsızlık duyan kesimler tepkilerini açıkça göstermeye başladılar. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın dile getirdiği eleştirilerle birlikte gazetelerde yer alan yazılar, daha önce kendilerini ifade edemeyen kesimleri cesaretlendirdi. Firkanın kapatılmasından sonra da bu kesimler daha tutucu ve sert bir isyanı çıkartmaya yönelerek Menemen Olayı'nı gerçekleştirdiler.

Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi, başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, çok istemesine karşın demokrasi yönünde atılan bu adım sonuç vermemiş; bir bilinç ve kültür işi olan demokrasi, o günün koşullarında Türkiye'de yeşerecek zemin bulamamıştı. Cumhuriyet o günkü aşamada en büyük değerdi. O darbe alıp çöktüğünde, bütün bir devrim yok olur giderdi.

Kubilya Kanlar İçinde

Kara tehlikenin, yani irticanın yer altında gizlendiği; bedeni, güçsüz anında devirmek için pusuya yattığı biliniyordu. En gerekli ileri adımda bile, "Din elden gidiyor!" çığırkanlığıyla sokaklara döküldüğü, kan aradığı geçmişten gelen deneyimlerle biliniyordu. Yüzyıllar boyunca, varlığını hep din sömürüsü ile sürdürmüş; yıkanmış beyinlerle, gelişme yönündeki adımların üzerine acımasız darbeler indirilmişti. Cumhuriyet yönetimi, büyük değişimler gerçekleştirdikçe, kökleri yüzyıllar öncesine uzanan bu hoyratlığın her an ortaya çıkabileceği kuşkusu, hep var olmuştu. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra kimi tarikatların yeraltı etkinliklerine yöneldikleri biliniyordu.

Eylemin baş aktörü, Mehdi Mehmet adlı kişiydi. O, Manisa'da kendisine biat etmiş kişilerle bir esrarkeş kahvesinde sürekli olarak toplanarak neredeyse tekke biçimine getir-

mişti. Bu toplantılara Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet, Emrullah Oğlu Mehmet Emin, Ali oğlu Hasan, Nalıncı Hasan, Topçu Hüseyin, Süleyman Çavuş, Çakır oğlu Ramazan, Çıracak Mustafa, Hüseyin oğlu Ali gibi kişiler katılmaktaydı. Bu kişiler daha sonra yine Manisa'da Tatlıcı Hüseyin'in evinde dört gün boyu süren toplantılar yapmıştı. Gerçekleştirilecek eyleme ilişkin görüşmelerin yapıldığı bu toplantılarda, silah elde edilmesi de kararlaştırılmış ve Giritli İsmail ile Bıcağcı Hacı Mustafadan birer silah da alınmıştı. Genelkurmay Başkanlığının hazırladığı resmi belgelere göre 7 Aralık günü mehdi Mehmet, Sütçü Mehmet ve Şamdan Mehmet aldıkları silahlarla Paşaköy'e gelmişlerdi. Ertesi gün de Ali oğlu Hasan, Nalıncı Hasan, Çakır oğlu Ramazan Paşaköy'e ulaşırlar. Paşaköy'de üç gün kaldıktan sonra, Manisa'nın kuzey doğusunda yer alan Yağcılar köyüne uğramış ve burada yedi gün kalmışlardı. Ardından o gece yarısı eylemciler, Bozalan'a gitmişlerdi. Bozalan'a doğru giderlerken, mehdi Mehmet, iki günden beri mehdiliğini ilan ettiğini, Menemen'de bunu halka açıklayacağını, söylemişti. Nalıncı Hasan da Menemen'deki bir camiden sancak alabileceğini belirtmiş ve uzun bir yürüyüşten sonra Bozalan köyü yakınlarına gelmişlerdi. Dinlenmek için yattıkları sırada Çakır Oğlu Ramazan, gelişmelerden kaygı duymuş olmalı ki gruptan ayrılarak kaçmıştı.

Artık Derviş Mehmet, açıkça her yerde kendisinin mehdi olduğunu söylüyordu. Karşılaştığı insanlara kendilerine katılmalarını öneriyordu. Böylece bu insanlar, tam on beş gün boyunca Manisa'daki köylerde propagandalar yapmış ve Derviş Mehmet'in mehdi olduğuna halkı inandırmaya çalışmışlardı. Hatta yer yer bu propagandanın etkili de olduğu görülmüş, kimi insanlar onlara inanmıştı.

Derviş Mehmet öncülüğündeki grup, 1923 yılının Aralık ayının ortasında yollara dökülmüş; mağaralarda yatıp uyuyarak, afyonlar çekerek, yanlarında "Kıtmir" adlı bir köpekle, Menemen'e doğru yönelmişlerdi. Kıtmir, zorba bir kralın yönetiminde dinlerini yaşayamayan yedi gencin, bir mağaraya giderek, yüzyıllar boyunca uyuduklarını anlatan Yedi Uyuyanlar Efsanesi'nde adı geçen köpekti.

Anlaşılan o ki, yalnız ulusunu ve yurdunu değil, İslam dinini de sömürgecilerin kanlı pençesinden kurtaran Mustafa Kemal Atatürk'ü ve onun getirdiği yeni yönetimi bu efsanedeki kral yerine koyuyorlar, sözde kendilerini de 'Yedi Uyuyanlara' benzetiyorlardı.

Ancak, özgürlük yoksa dinin de olamayacağını bile düşünmeyen bu sapkınların başlarındaki kişi, Derviş Mehmet adında bir Nakşibendî'ydi. Altı kişilik grubun, dördü silahlıydı. Köy köy dolaşıp, Menemen'e gitmeye ve Müftü Camii'nde eyleme karar veren bu meczup gruba, yol boyunca kimi köylerde aynı tarikata bağlı olan başkalarının da yardımcı olduğu anlaşılıyordu.

A	
D	1
F	1.1

Keşif zabıt varakası

23/12/930

asiler tarafından kurşunla cerh ve başı kesilmek suretile şehit edildiği ve cesedin gazez cami'i önünde bulunduğu haber verilmesi üzerine hükümet tabibi vekili askeri tabip birinci mülâzım Necati boyle birlikde mahalli mezkure varıldıkda : 81ü gazez cami'i metalinî sol tarafında bahçede arkası üstü yatık sağ tarafında kasaturası mahfazasından çekik bir halde elbiseleri kanlı başı boynundan ayrılmış ve etrafındaki toprakda mebzul kan lekeleri görülen ve tahminen - 25- yaşlarında , üzerinde haki renkte askeri elbise bulunan orta boylu kumral benizli saçları az ağarmış matruş bir cesedin yatmakta olduğu görüldü : hazurundan soruldu :

müteveffanın menemende A . 43 . T . I . BL . 3 . T . Kumandanı ihtiyat zabıt t vekili İzmirli Hüseyin oğlu koplay efendi olduğu anlaşıldı tabibi mumaileyhden usulan tahlifi icra kılındıktan sonra muayenesi ile sebebi meftin ba rapor beyanı bahadet tefhim muayenesine iptidarla müteveffayı mumaileyhe isabet eden bir kurşun sağ koltuk altındaki telemi ibtiyî sadrinin yukarı ve ön kısmından bir eski beş paralık kutruna giriş deliği görülmektedir . delik muhitinde barut lekeleri ve yanık olmadığını , mermi bu delikten aşağı ve arkaya doğru sol kürek kemiği ucunun üç parmak aşağısında bir el ayası sahinde bir çıkış deliği göstermekte ve içersinde kemik ve ak ciğer parçaları olduğunu , mecruh aldığı bu yaradan sonra otuz metro ilerisindeki camie kağıdını orada baş cismi derekkinin üst kenarından arka ve yukarıya doğru meyil gösteren ve atlas kemiğinin üst yüzünden tam bir bitir ameliyesi gibi boyundan temamlile ayrılmışdır cerhayi katanın kenarları muntazam olduğunu (kesme , keskin ağızlı bir tarafı künt oluklu ve takriben 425-santimetre uzunluğunda) bir bıçakla yapıldığını ; başı kesik , 81ümün yaralanmanın derdi dahili ve harici kanamanın sen kopal hali içersinde vaki olduğunu büyük bir ihtimali fenni çerçivesi içersinde olduğunu ve bu bapda mufassal raporunu ayrıca takdim edeceğini söyleyerek defnine ruhsat verilerek muhallinde tutulan işbu keşif raporu zabıt varakası tahtı imzaya alındı :

Menemen ; müstantığı

C . M . U . V .

Hükümet tabibi . V .

Alay 43 hekimî

I MLZ

928-7

Yedek Subay Mustafa Kubilay'ın ölümüne ilişkin keşif raporu

(Kaynak: http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_2_arsiv_belgeriyle_menemen_olay/resimler/b/menemen-04.jpg)

23 Aralık günü, sabahın erken saatlerinde Menemen'e yaklaştıklarında, Derviş Mehmet yanındaki arkadaşlarına çiftler esrar sarıp vermiş; sonra da topluca Merkez Camii'nde sabah namazına katılmışlardı. Namaza gelen kişiler, yüzlerini tanımadıkları ve çember sakallı, cüppeli, sarıklarıyla tuhaf giyimli bu kişileri görmüşlerdi. Bu meczup gruptan Nalinci Mustafa, camiye gelenleri mehdiye itaate ve dine davet ediyordu. Derviş Mehmet ise Mehdilerin bir kerameti olur anlayışından hareketle kendisine itaat eden Kıtmir adlı köpeği, kerametinin belirtisi olarak gösteriyordu. Namazın ilerlediği bir sırada, birden bire değişik sesler çıkararak, ilahiler okuyarak dinsel ayine başlamışlardı.

Derviş Mehmet başta olmak üzere, etrafındakiler, ayin yaparak, tekbirler getirerek, caminin avlusuna çıkmış, oradan hemen caminin kıyısındaki belediye meydanına geçmişlerdi. Geldikleri bu meydana da ayinlerine devam etmeye başlamışlardı. Derviş Mehmet, kendisinin 'Mehdi' olduğunu söylüyor, dini korumak adına Menemen'e geldiğini çevresine haykırıyordu. Sözde, arkalarında 70.000 kişilik bir halife ordusu vardı. Topların, tüfeklerin mehdinin huzurunda susacağını ve onun emrine gireceğini anlatıyordu. O, çevrelerini sarıp kendilerini izleyen Menemenlilere, Tanrı'nın yolundan gitmelerini, bu nedenle başında halifenin olduğu şeriat ordusunun saflarında yer almalarını istiyordu. Yobaz Mehdi'nin söylediğine göre; eğer bu ordu içinde yer almayanlar olursa, şeriat ordusu onları kılıçtan geçirecekti. Derken, kışkırtıcılara Menemenlilerden oluşan bir grup da katıldı. Kışkırtıcı söylemlerden etkilenen bu insanlar da şimdi onlara katılmış, sokaklarda dolaşarak herkesin dükkanını kapayarak peşlerinden gelmelerini söylüyor ve yürüyüşe geçiyorlardı. Menemen'in tanınmış yüzlerinden biri olan Saffet Hoca'nın evinin önünden geçerken, bu hoca da evinden çıkmış ve grubun ardı sıra yürümeye başlamıştı. Mehdi olduğunu söyleyen Mehmet, Saffet Hoca'ya karşı saygıda kusur etmiyordu. Ancak bir süre sonra Saffet Hoca gruptan ayrılarak, sorundan hiç haberi yokmuş gibi evine dönmüş ve pencereleri kapatmıştı. Eylemcilerin bulunduğu grup, Belediye binasının önüne kadar geldi. Kalabalık gittikçe artmıştı. Mehmet, kendisinin mehdiliğini ve şeriatı uygulamak üzere gönderildiğini anlatırken şunları söylüyordu:

"Taraf-ı ilahiden geliyoruz. Şeriat istiyoruz. Askerin kılıç ve kurşunu bize işlemez. Herkes bu bayrağın altından geçecektir. Geçmeyenleri kılıçtan geçireceğiz. Bugün zeval (öğle) vakti yetmiş bin kişi bize yardıma gelecektir."

Dur durakları yoktu; oradan oraya yöneliyorlar, sokak aralarına dalıyorlar, yeniden meydana yöneliyorlar ve bağırarak çağırarak, bu safataları insanlara aşlamaya çalışıyorlardı.

Derviş Mehmet ve ötekiler bağırarak; şapka giymenin kâfirlik olduğunu, şeriatın yakında tekrar geleceğini söylüyorlardı. Bağırarak haykırarak, tekbirler getirerek, tuhaf sesler

çıkarak caminin avlusunda dönüp duran bu kişiler, daha sonra namaz kıldıkları camiye yönelerek, oradan yeşil bayrak aldılar. Getirip bunu, uzun bir sopanın ucuna bağladılar. Sopaya bağlanmış yeşil bayrağı belediye meydanına bir Menemenlinin açtığı çukurun içine diktiler. Ellerinde silahları, bağırarak çağırarak, tekbirler getirerek, zikirler yaparak, yerden aldıkları toprakları sağa sola serpererek, tuhaf gösteriler yapıyorlar, halkı da şeriat adına kutsal savaşa katılmak için kışkırtmayı sürdürüyorlardı. Kendilerini izleyen kalabalıktan onlara katılanlar ve alkışlayanlar da olmuştu.

Olay bu noktaya gelmişken, eylemi haber alan Jandarma Bölük Komutanı dört neferiyle bir jandarma müfrezesi topluluğun bulunduğu alana geldi. Jandarma komutanı, kalabalığın önünde lider rolü oynayan Derviş Mehmet'e amaçlarının ne olduğunu sordu. Derviş Mehmet, "Ben mehdiiyim. Şeriatı ilan ediyorum. Bana kimse mukavemet edemez." diye yanıt verdi. Sözde ona kurşun, top işlemez; hiç bir güç, bedenine etki edemezdi. Bu yanıtla birlikte, kalabalıktan Derviş Mehmet'i destekleyen alkışlar yükseldi. Bölük Komutanı Derviş Mehmet'ten silahların teslim edilmesini istediye de bu isteğe olumlu bir yanıt alamayınca; herhangi üzücü bir olay oluşmaması için, hükümet binasına geldi ve piyade alayından kuvvet istedi.

Daha sonra alay komutanlığı, yedek subay Kubilay komutasındaki bir manga askeri olay yerine gönderdi. Askeri eğitim için hazırlanmış olan ve silahlarında gerçek mermi bulunmayan askerleriyle Kubilay olay yerine geldi. Askerlerini önce belediye meydanındaki kahvehanenin önüne bırakarak, olayın merkezine tek başına gitmiş; Derviş Mehmet'i kolundan tutup çekerken, askerine de süngü tak emri vermişti. Bu arada Derviş Mehmet, silahını çekerek, Kubilay'ı attığı kurşunla yaralamış; Kubilay, yaralı haliyle Hükümet Binası'nın arkasındaki boşluğa kendini atmak istemişti. Derviş Mehmet, ikinci kez ateş etmiş; ancak bu mermi Kubilay'a isabet etmediyse de, aldığı ilk kurşunun etkisiyle meydanlığa düşmüştü. Ancak, Derviş Mehmet ve arkadaşları, yaralı Kubilay'ı orada yakaladılar. Derviş Mehmet, arkadaşlarından birinden aldığı testere ağızlı bağ bıçağı ile Kubilay'ın başını keserek gövdesinden ayırdı. Sonra da kesik başı kan içindeki saçlarından tutarak oradaki bir taşla vurdu ve yeşil bayrak asılı sınığa geçirdi. Sonra da bayrağı, üzerinde kanlı kesik başla yere daktı. Bu arada kendisini izleyenlerin alkışı ile karşılaştı. Ancak bayrak yere iyi dikilemediği için devrilince, kesik baş da yuvarlandı. Bu kez kesik başı, elektrik direğine bağlamak için ip istedi. Sancağı ucunda takılı başla birlikte orada bulunan elektrik direğine bağlayarak halkı tam anlamıyla etkilemek isteyen eylemcilere, Kâmil adlı bir kişi nasıl yardım ettiğini şu sözlerle anlatmaktadır; "O gün ben evvela evime gidip korkmamaları söyleydim. Sonradan ikinci defa bunların yanına gelip halkın arasına karıştığımda, biraz evvel ellerinde getirdikleri zabıtın (subayın) kafasını sancak ağacının ucuna geçirdiler. Sancağı

oradaki direğe bağlamak için ahaliden ip istediler. Ben, derhal koştum, dükkânımdaki küçük bir ipi alıp silahlılara verdim. Bu iple zâbitin başı bulunan sancağı direğin yanına dikip bağladılar.”

Bu olaylar olurken, Hasan ve Şevki adlı iki bekçi koşarak gelip bu vahşeti gerçekleştirenlere ateş açtılar. İçlerinden birisi ateşle yaralandı; ancak kendisi de üzerine açılan ateşle öldürüldü. Arkadaşının yardımına koşan Bekçi Şevki de açılan ateşle aynı biçimde şehit edildi. Ardından askeri birlikler olay yerine yetişti. Grupla askeri birlik arasında çatışma çıktı ve göstericilerin lideri Derviş Mehmet öldürüldü. Ötekiler de kaçmaya çalıştılar; ancak yakalandılar.

Olaydan sonra, Menemen Cumhuriyet Savcısı, Savcı Yardımcısı ve Hükümet Tabip Vekilinin hazırladıkları raporda, ürpertici bir durum tespit edilir. “Gazet Camisi girişinin sol tarafındaki bahçede arkası üstü yatık, sağ tarafında kasatürası kınından çekik bir halde, elbiseleri kanlı, başı boyundan ayrılmış ve etrafındaki toprakta çok fazla kan lekeleri bulunan, tahminen 25 yaşlarında, üzerinde hâki renkte askerî elbise olan; orta boylu, kumral benizli, saçları az ağarmış cesedin, Menemen’de 43 ncü Alay 1 nci Tabur 3. Bölük Takım Komutanı Yedek Subay İzmirli Hüseyin oğlu Kubilay olduğu anlaşılmıştır.”

Yedek Subay Mustafa Fehmi Kubilay’ın nasıl öldürüldüğünü de olayın görgü tanıklarından, Menemen’deki telgraf memuru Nail Bey, şöyle anlatmaktadır. “Kubilay Bey’in kumandasında bir müfreze geldi. Müfreze komutanı evkaf kahvesi önünde askerî durdurup süngü tak emrini vererek, kendisi şakilerin yakasını tuttu. Asker süngü taktı. Onlar dönmelerine devam ediyorlardı. Maarif kahvesinin önündeki büyük ağacın hizasına geldiler. Diğer arkadaşı bunları o vaziyette görünce, Kubilay Bey’i arkasından bir silahla vurdu. O anda yere düştü. Onbeş saniye kadar yerde kaldıktan sonra, kalkıp doğruca cami tarafına koştu. Bir kısım halk bunu görünce dağıldı. Bir kısmı Telgrafhaneye de girdi. Onları dışarı çıkarttım. Bu sırada adamlardan ikisi kayboldu. Biz kaçtıklarını zannettik. Biraz sonra saçından tutulu olduğu bir halde, zavallı Kubilay Bey’in kesik kafasını getirdiklerini gördük. Ellerinde sancağın ucuna kafayı geçirirlerken bir şeyler söyleyerek eğildiler. Kesik başın, elektrik direğine bir kırmızı kuşakla bağlandığını gördüm. Kubilay Bey’in başı asılı olduğu halde meydana dönüyorlardı.”

Olay, Mustafa Kemal Paşa tarafından duyulduğunda, apar topar Dolmabahçe Sarayı’nda bir toplantı yaptı. Kendisine olay bütün ayrıntısıyla rapor edilmiş; genç ve yeni evli devrim şehidi Kubilay’ın böylesine vahşi biçimde öldürülüşünden derin bir acı duymuştu. Gazi, özellikle işgalin en acısını yaşamış Menemenlilerin olay olurken, ilgisiz kalmasını ve hatta bazılarının alkışlamasını içine sindiremiyor; bunu gericilerin gösterdiği vahşet karşısında utanılacak bir olay olarak

görüyordu. Öfkeliydi. 28 Aralık 1930 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerine bir başsağlığı mesajı gönderdi. Atatürk, o mesajında şunları söylüyordu; “Menemen’de yakınlarda meydana gelen gericilik girişimi sırasında Yedek Subay Kubilay Beyin görevini yaparken öldürülmüş olmasından dolayı Cumhuriyet ordusuna başsağlığı dilerim. Kubilay Beyin şehit edilmesinde gericilerin gösterdiği vahşilik karşısında Menemen’deki halktan bazılarının alkışla onaylamaları, bütün cumhuriyetçi ve vatansaverler için utanılacak bir olaydır. Vatani savunmak için yetiştirilen, içteki her politika ve ayrılığın dışında ve üstünde saygın bir konumda bulunan Türk subayının, gericiler karşısındaki yüksek görevinin yurttaşlar tarafından yalnız saygıyla karşılandığına kuşku yoktur. Menemen’de halktan bazılarının hataları bütün millette acıya sebep olmuştur. Saldırının acılığını tatmış bir kesime genç ve kahraman Yedek Subayın uğradığı saldırıyı, milletin bizzat Cumhuriyet’e karşı bir öldürme girişimi olarak kabul ettiği ve cüretkârlarla, destekçileri, ona göre takip edeceği kesindir. Hepimizin dikkati bu sorundaki görevlerimizin gereklerini duyarlılıkla ve gerektiği biçimde yerine getirmeğe yöneliktir. Büyük ordunun kahraman genç subayı ve Cumhuriyetin idealist öğretmenler topluluğunun değerli üyesi Kubilay’ın temiz kanı ile Cumhuriyet, hayatını tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır.”

Olaydaki Bağlantılar

Bu olay, sıradan bir cinayet olayı değil, bilinçli olarak hazırlanmış, örgütlü bir başkaldırıydı. Eylemin asil elebaşı, Giritli Hasan Oğlu Mehmet; grupta yer alanlar da Osman oğlu Şamdan Mehmet, Hasan oğlu Sütçü Mehmet, Emrullah oğlu Mehmet, Nalıncı Hasan ve Çakır oğlu Ramazan’dı. Bu olaya katılanların bütünü Manisa’da oturuyorlardı. Yapılan soruşturmada Nakşibendi tarikatıyla bağlantıları olduğu saptandı. Onları bu tarikata yönlendiren kişi de Manisa’da Askeri Hastahane’de imam olarak çalışmış olan İbrahim Hoca adlı kişiydi. O, İstanbul Erenköy’de, Şevki Paşa köşkünde oturan Şeyh Esat’a bağlıydı. Tarikat, İbrahim Hoca’yı halifenin halifesi olarak atamış ve onu tarikatın etki alanını genişletmekten ve yaygınlaşmaktan sorumlu tutmuştu. Bu görevi doğrultusunda O, Manisa merkeze bağlı Horosköy’de etkin biçimde çalıştı. İbrahim Hoca, etki alanı içinde olan bu köyde oturmaya başladı. Hatta bir de cami yaptırdı. Derken bu camide vaazlar vermeye, etkilediği kişileri bağlı olduğu tarikata kazandırmaya çalıştı. Bu dinsel konuşmalarında; şapka giyenleri “gavur” olarak adlandırıyor: “Rakı içen ve yalan söyleyenler de gavurdur” diyordu. Köyün ileri gelenleriyle sıkı ilişkiler kurmuştu. İlişki içinde bulunduğu kişilerle gizli bir bağlantı oluşturmuştu. Bu köyde ve çevrede tarikata yönelenler İbrahim Hoca’ya; o da İstanbul’da Şeyh Esat’a bağlıydı. Zamanla, onu bulunduğu camide ziyaret

edenler çoğaldı. Artık o köyde “şeyh” olarak tanınıyordu. Bazı kişiler ona saygı duyuyor; onun aracılığıyla Erenköy’de oturan Şeyh Efendi ziyaret ediliyor; dönüşten sonra da propaganda daha etkin ve yaygın biçimde sürdürülüyordu.

İşte İbrahim Hoca, Menemen’de irtica hareketi patlak vermeden iki ay önce, Manisa’ya gelmişti. Manisa’da bulunduğu süre içinde hocayı ziyaret edenlere o, “Araplıkla birlikte sultanlık gelecek. Sultan Hamit’in oğlu gelecek. Tekkeler kapandı ama açılacak ve serbest olacak. Kılıçlarımız gelecek ve kesecekler. Fes giyilecek. Biz, fes giymek istiyoruz. Müslümanlık istiyoruz” diyordu. Manisa’da bulunduğu süre içinde pek çok kişi, İbrahim Hoca’yı ziyaret etti. Ona yakın biri olarak tanınan Osman Çavuş; kimi kişilere şöyle diyordu: “İnşallah reisi cumhuru gebertirler ve rahat yüzü görürüz, fes giyeriz...”

İşte Menemen’de olaya katılanlar, doğrudan İbrahim Hoca ile bağlantı içindeydiler. Olayda doğrudan rol almış olan Nalıncı Hasan, Şeyh Esat’ı görmek için İstanbul’a gittiğinde, İbrahim Hoca ile buluşmuşlardı. Ardından sık sız ziyaretler başlamış ve aralarında yoğun bir ilişki düzeni kurulmuştu.

Bu ilişki düzeneği, Menemen’de olaya karışan kişileri bir tarikatta buluşturmuş ve bu tarikatın mensupları olarak önce İbrahim Hoca’ya, onun üzerinden de Şeyh Esat’a kadar ilişkilendirmişti.

Yargılamalar ve Sonrası

Olaylar sırasında ihmali görülen kamu görevlileri hakkında yasal işlem yapılarak, görevden el çektiler. Ardından geniş çaplı soruşturmalar yapılarak, olayda azmettirici olarak yer aldığı belirlenenler tutuklandı. Bir hafta sonra, 31 Aralık 1930 günü bölgede sıkıyönetim ilan edildi Bu sıkıyönetim Menemen, Manisa ve Balıkesir’in merkez ilçesini kapsamaktaydı. Sıkıyönetim Komutanlığına, bölgeyi çok iyi tanıdığı bilinen ve Ulusal Savaşta Süvari Kolordu Komutanı olarak görev yapmış olan Fahrettin Paşa (Altay) getirildi. Muğlalı Mustafa Paşa başkanlığında oluşturulan Savaş Mahkemesi de (Divan-ı Harp) olaya karışanlar için yargılama yapmak üzere görevlendirildi. Mustafa Muğlalı, Menemende ortaya çıkan olaylarla ilgili olarak önemli saptamalar yaparak, bunu bir raporla Genelkurmay Başkanlığı’na gönderdi. Mustafa Muğlalı o raporunda olayı, dört beş serseri tarafından ortaya çıkarılan sıradan bir olay olarak görmemek gerektiğini; bu olayı meydana getirenler, sabırsız ve aceleci davranarak bu olayın yaşanmasına neden olduklarını; bu konuda yurttan gizli den gizliye çalışan ve bir örgüt oluşturan hain eller bulunduğunun, kesin olarak dikkate alınması gerektiğini söylüyordu.

Savcılık makamı gereken soruşturmayı yaptıktan sonra iddianamesini hazırlayıp mahkemeye sundu. Savcılık metninde olaya karışanlar, anayasayı zorla değiştirme, isyana katılma ya da azmettirme; olayın elebaşı Derviş Mehmet’in kendisini mehti ilan ederek kalkıştığı vurgulandıktan sonra bunu hükümete zamanında haber vermemek; Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonra tarikat ayinleri yasaklanmış olmakla birlikte; bu ayine katılmak gibi konularla suçlanmaktaydılar. O zamanın devrim yasalarına göre bu suçlar son derece ağır kabul edilecek bir içeriğe sahipti.

15 Ocak 1931 günü, Divan-ı Harp Mahkemesi için hazırlanan Zafer İlkokulu’nda yargılamalar başladı. Divan-ı Harp Mahkemesi Başkanı Mustafa Muğlalı başkanlığında toplanan mahkeme, açık halk mahkemesi niteliğindedi. 24 Ocak günü savcılık makamı iddianamesini okudu. Olaylar, ağırlıklı olarak, İstanbul’da yaşayan Nakşibendi Şeyhi Erbilli Şeyh Esat Efendi ile ilişkilendiriliyor; bu oluşumda bu kişinin asıl kışkırtıcı rolü oynadığı üzerinde duruyordu. Yaşı oldukça ilerlemiş olan Esat Efendi yargılamalar sırasında öldü. Buna karşın, Şeyh Esat’ın oğlu Mehmet Ali de suçlananlar arasında yer almaktaydı. Diğer sanıklarla birlikte, onun da yargılaması halka açık bu mahkemede gerçekleştirildi.

Mahkeme, yargılamalar sonucunda olaya karıştığı iddia edilen 37 kişinin idamına hükmetti. Sanıklardan 40’i, olayla ilgileri olmadığı gerekçesiyle özgür bırakıldılar. 27 kişi de yargılamalar sonunda beraat etti. Bu yargılamalar sırasında 41 kişiye değişik sürelerle hapis cezası verildi. Verilen cezalar, Büyük Millet Meclisinin onayına sunuldu. Meclis, idam cezası verilen 6 sanığın yaşlarının küçük olması nedeniyle, onların cezalarını ağır hapse çevirdi. İki sanığın idam cezaları da yine ayrıca hapis cezasına çevrildi. İdam cezasına çarptırılan diğer kişilerin idam cezaları ise 3 Şubat 1931 gecesi, Menemen’de uygulandı. İdam cezası alanların bir kısmı, Kubilay’ın başının kesildiği yerde asıldılar. 31 Aralık 1930 günü bölgede ilan edilen sıkıyönetim, 28 Şubat 1931’de Manisa ve Balıkesir’de, 8 Mart 1931’de de Menemen’de kaldırıldı.

Bu olay, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin, ne denli irtica tehdidi altında olduğunu gösteren bir gelişme olarak algılandı. Yıllar içinde, her yıl Kubilay Anıtı’nda devrim şehidi anısına törenler düzenlendi.

Olayların son bulması ve suçluların yargılanmasından sonra, o dönemde hükümetin girişimleriyle Menemen’de Şehit Kubilay ve arkadaşları adına bir anıt dikildi.

Anıtın üzerinde şunlar yazıldı:

“İnandılar, dövdüler, öldüler. Bıraktıkları emanetin bekçisiyiz...”

KAYNAKÇA

Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Hâkimiyet-i Milliye
Vakit

Kitaplar

- AHMAD, Feroz [2006], Modern Türkiye'nin Oluşumu, İstanbul, Kaynak Yayınları.
ARI, Kemal [2012], Türk Devrim Tarihi, II, İzmir, İleri Kitabevi.
AYDEMİR, Şevket Süreyya [1999], Tek Adam, İstanbul, Remzi Kitabevi.
ÇAĞATAY, Neşet [1972], Türkiye'de Gerici Eylemler, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
ÇETİNKAYA, Hikmet [1995], Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları, İstanbul, Çağdaş Yayınları.
GOLOĞLU, Mahmut [1972], Devrimler ve Tepkiler (1924-1930), Ankara, Turhan Kitabevi.
KARPAT, Kemal [1967], Türk Demokrasî Tarihi, İstanbul, İstanbul Matbaası.
KAYA, Nurettin [2007], Menemen Olayı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
KİLİ, Suna [2000], Atatürk Devrimi, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları.
KİNROSS, Lord [1994], Atatürk; Bir Milletten Yeniden Doğuşu, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
KÖSE, A. Erdiñç [2007], Menemen Olayı ve Ulusal Basındaki Tepkiler, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
LEWİS, Bernard [2000], Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
ÖZALP, Kazım [1992], Atatürk'ten Anılar, Ankara, İş Bankası Yayınları.
TUNAYA, Tarık Zafer [1995], Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul, Arba Yayıncılık.
Türkiye Tarihi [2000], VI, Ed: Sina Akşin, İstanbul, Cem yayınları.
ÜSTÜN, Kemal [1981], Menemen Olayı ve Kubilay, İstanbul, Çağdaş Yayınları.
YETKİN, Çetin [1982], Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, İstanbul, Karacan Yayınları.